

Pagulastudengist Taani arhivaariks

XI

Vello Helk

Minu keeruline haiguselugu

Mu ametialane ja teaduslik tegevus ning isiklik elu kulgesid rahuldavalt. Olin ka rahul oma elukohaga looduslikult kenas Birkerødis. Saime läbi ilma suvemajata. Hoolitsesin aia eest, maja korrashoiuga oli natuke tegemist. Tegime kaks juurdeehitust, alguses 1968. a. ühe suurema toa ja viis aastat hiljem koguni terve komplekti: kaks tuba koos vannitoaga, mille juurde kuulus elektriküttega saunaruum. Maja põrandapind oli kahekordistunud: pärast viimast juurdeehitust sai ühtekokku 205 ruutmeetrit.

Esimene juurdeehitus oli mõeldud muusika- toaks, kus Annemarie sai oma õpilastele tunde anda. Teises juurdeehituses saime suurema magamistoa ja samuti ruumika toa Uno jaoks, kes alustas 1970. a. kooliskäimist. Kool paiknes meie naabruses. Samuti võis juurdeehituse kõrvale parkida autot. Suuremas majas saime üksteist segamata töötada ja muusikat kuulata.

Pärast üheksat aastat põhikooli läks Uno gümnaasiumi. Ta valis inglise keele kõrval teiseks võõrkeeleks hispaania keele. Uno peamine spordiharrastus oli jalgpall, mida ta mängis algul kohalikus klubis. Ta kvalifitseerus vasakkaitsjaks oma vanusegrupi Sjællandil valikmeeskonnas ja sai selle meeskonnaga 1980. a. Taani meistriks. Siis ta vahetas klubi ja läks Lyngbyisse, umbes kümme kilomeetrit Kopenhaagenile lähemale. Järgnevalt valiti ta välja Taani noorte rahvusmeeskonda, kes 1981. a. võistles Euroopa esivõistlustel. Seal mängisid nad Bulgaariaga viiki, võitsid Itaalia meeskonna, aga kaotasid Prantsusmaale. Samal aastal saavutas ta Lyngby meeskonnaga Taani meistri tiitli. Mitmed ta meeskonnakaaslased jätkasid senioridena eliitklubides ja olid hiljem elukutselised jalg-

pallurid (profid) välismaal. Ka Uno kaalus seda võimalust, aga eelistas saada korraliku hariduse – õppida ära ühe elukutse ja mängida selle kõrval madalamal tasemel jalgpalli. Nii läks ta pärast gümnaasiumi lõpetamist Taani Tehnikaülikooli, valides ehitustehnika haru.

Hakkas liginema minu 60. sünnipäev. Just selleks päevaks määras riigiarhivaar Riigiarhiivi korralise maa- ja ülemarhivaaride nõupidamise. Seda tegi ta loomulikult meelega, sest sel kombel ei jätnud ta mulle valikut, vaid sundis mind neid kõiki sünnipäeval kostitama. Mõneti tegi see ju asja lihtsamaks, kuna siis sain järgmiseks päevaks, mis oli laupäev, kutsuda külla ainult oma abikaasa perekonna ja ligemad sõbrad.

Sünnipäeva puhul tuli mulle palju tervitusi. Eriti omapärane oli mu soome ja rootsi sõprade ja kolleegide tervitus, mille oli organiseerinud Jussi Nuorteva Helsingist. Nimelt “Album amicorum” – reisialbum sissekannete ja tervitustega – 16. ja 17. sajandi reisialbumite eeskujul.

Kahjuks haigestusin just enne sünnipäeva grippi ja polnud ülalmainitud koosoleku ajaks veel täiesti terve. Olin tellinud laua ühte klostrikeldri restorani (Sct. Gertrud), kus oli palav. Sellepärast tehti vahetevahel ruumi jahutamiseks aknad lahti, tõmbetuul aga polnud mu tervisele hea.

Pidasin siiski vastu, nagu ka laupäeval, mil meid oli väiksem seltskond – ainult paarkümmend peolist. Kõik läks näiliselt hästi. Mu kõrvad, mis harilikult hakkasid külmetuse puhul vana kroonilise põletiku tõttu lima eritama, ei talunud aga seekord arsti poolt raviks ordineeritud tilku.

Pärast kurgumandlite operatsiooni 1965. a. oli Kopenhaageni kõrvaarst Erik Jerlang minu kõrvade eest hoolitsenud ja need korras hoidnud. Ta oli praktiseerimise mõne aasta eest vanuse tõttu lõpetanud ja kolinud Hispaaniasse. Seekord sain abi kohalikul kõrvahaiguste eriarstilt Jesper Borchilt. Kõrvades tekkis mingi uutlaadi krooniline valge lima. See mõjus halvasti mu vanale põletikule, mul hakkas pea ringi käima ja ajas iiveldama – tervislik olukord halvenes tunduvalt.

Kõrvaarst saatis mind maakonna keskhaiglasse Hillerødis. Ka sealt ei saanud ma mingit selgust, aga ülemarst Mogens Føns soovitas kõrvaoperatsiooni. Ta tegi ettepaneku opereerida esialgu vasakut kõrva, sest sellega kuulsin ma halvemini.

Mind opereeriti 1984. a. veebruaris. Kui ma hilja õhtul palatis ärkasin, oli mul väga külm – hambad lõgisesid ja kogu keha vappus. Mind

oli nähtavasti pärast operatsiooni lastud kaua lamada mingis jahedas ruumis. Haiglaõed töid kohe tekke ja püüdsid mind nende abil soojendada, aga läks tükk aega, enne kui vappumine lakkas. See oli pahaendeline tundemärk. Märkasin kohe halba maitset suus – ei funktsioneerinud ka vasakpoolsed süljenäärmed.

Olin haiglas umbes nädala ja tundsin end kogu aeg väga halvasti. Opereeritud vasakus kõrvas oli kõva lärm ja lisaks valud, nendele lisandusid tasakaaluhäired. Mind saadeti lihtsalt koju, öeldes, et mu kõrvaarst saab vajalikud andmed.

Kõrvaarst seletas, et olevat olnud väga komplikseeritud operatsioon, kirjeldas selle käiku ja kinnitas, et olevat olnud hädavajalik lõigata läbi maitse- ja süljenäärmete närvid. Mu kõrva oli siiratud uus trummikile, milleks oli kasutatud kõrvatagust kiletükki. Käisin teatud vaheaegade järel kontrollimas, aga mu olukord ei paranenud. Senistele hädadele lisandusid tõmblused vasakus kehapooles, mis levisid sõrmedesse ja varvastesse – justnagu sipelgate jooksmine või kirjvendus. Ülemarst Føns ei suutnud seda nähtust kuidagi mõista ega uskuda, vaid väitis, et need on valed sümptoomid – tema olevat opereerinud üle 300 patsiendi, aga kellelgi polevat olnud sarnaseid komplikatsioone.

Arstide arvates pidi mu kõrv maksimaalselt poole aastaga paranema, aga mul läks üha kehvemini. Seitse kuud pärast operatsiooni, septembris 1984. a. oli mu seisund nii halb – talumatu müra opereeritud kõrvas, iiveldustunne, peapööritus –, et mu kõrvaarst eelistas saata mind haiglasse põhjalikumale järelevaatusele. Seal uurisid valvearstid opereeritud kõrva, aga ei leidnud selles midagi erilist. Pärast pooleldi magamata ööd haiglas tuli järgmisel hommikul ülemarst ise – ilma saatjaskonnata. Temaga nelja silma all olles sain teada, et nad ei sallivat patsiente, kes kuritarvitavad haiglasüsteemi, ega ka arste, kes neid sel puhul aitavad. Ülemarsti selline arvamus mõjus mulle täieliku šokina. Olin vähemalt lootnud, et ta mu kõrva sisse vaatab, aga see ei tulnud nähtavasti kõne allagi. Mind koheldi simulandina ja saadeti kohe tagasi koju. Mul oli lõplikult kadunud usaldus selle ülemarsti vastu.

Päeva-paari pärast siiratud trummikile rebenes, see tõi mulle kohe kergendust, sest nüüd voolas välja kõik see lima, mis vahepeal oli kõrvas survet tekitanud ja mu olukorra talumatuks teinud. Selle võimalusega polnud haiglas nähtavasti keegi arvestanud.

Samal ajal jätkusid probleemid paremas

kõrvas, mis samuti nõudis operatsiooni. Taanis kehtis tollal haiglate suhtes sunnismaisus. Teiste maakondade haiglatesse sai operatsioonile minna ainult siis, kui vastava osakonna ülemarst kodukohas sellega nõustus. Arutasin seda oma kõrvaarstiga, kes soovitas mulle Gentoftte haigla kõrvaosakonna ülemarsti, jugoslaavia (sloveenia) päritolu professorit Mirko Tosi. Ta oli olnud Tosi juures praktilial ja tundis teda kui väga head kõrvakirurgi, kes oli edukalt sooritanud mitmeid keerulisi kõrvaoperatsioone. Pöördusin professor Tosi poole, kes pärast mu parema kõrva läbivaatamist konstateeris, et selle olukord pole normaalne. Õigupoolest ei oleks ma tohtinud selle kõrvaga nii hästi kuuldagi. Selles kõrvas polnud trummikilet, kuulmeluukestest puudus vasar ja veel muudki – ometi kuulsin selle kõrvaga peaaegu normaalselt. Ta oli nõus mind aitama, aga enne pidin hankima Hillerødi ülemarsti loa – kindlustama tema kaudu kautsjoni, et mu elukohajärgne maakond katab mu kõrvaoperatsiooni kulud.

Pöördusin siis Hillerødi ülemarsti poole, kes aga kategooriliselt keeldus kautsjonist. Ta põhjendas oma keeldumist sellega, et keegi ei suutvat mind paremini aidata kui nemad. Peale selle oleks kautsjoni andmine maakonnale kalliks läinud. Ühe kõrva operatsioon maksis poolesaja tuhande krooni ringis ja oli väga võimalik, et tuli veel kord opereerida mu vasakut kõrva. Sellega mõõnis ülemarst kaudselt, et esimene operatsioon oli ebaõnnestunud. Ma võisin loomulikult esitada kautsjoni soovialduse maakonnaavalitsuse tervishoiukomisjonile, aga lõplik otsus sõltus siiski ülemarsti hoiakust, mis oli ettearvatult negatiivne, nii et võisin end sellest vaevast säästa.

See otsus mõjus mulle rusuvalt. Kui teatasin sellest professor Tosile, ütles ta lühidalt: “Kae-vake nii palju kui võimalik!” Pikemalt ta seda ei kommenteerinud, aga kartsin, et kaebamise puhul jääb Hillerødi ülemarst siiski võitjaks. Ka võis see asjaajamine kaua aega võtta, aga minu seisukord halvenes iga päevaga. Katsusin veel kord Hillerødi ülemarstiga rääkida – püüdsin talle selgeks teha, et küsimuse tähtsus ei seisa tema võimetes kahtlemises, vaid minu olukorra tõsiduses. Operatsioonide puhul on alati teatud riisiko, mida peab arvestama. Kuna minu operatsiooni tagajärjed olid olnud negatiivsed, kuna ma nende all nii palju kannatanis, peaks tema ometi aru saama, et ma psüühiliselt ei saa lasta teist kõrva samas kohas opereerida. Tema oli aga kõigutamatu – koguni haavunud, sest ma olin väljendanud arvamust, et operatsioon

oli ebaõnnestunud! Nähtavasti olin ainult mina ebaõnnestunud patsient, kes julges tema auto-riteedis kahelda.

Niihästi tema kui ka professor Tos ei tahtnud aga midagi kuulda sellest, et mu keha vasaku poole kirvendusel oleks midagi tegemist kõrvaoperatsiooniga. Selle põhjus pidi asetsema kuskil mujal, arvatavasti ajus – ja see kuulus neuroloogia valdkonda. Konsulteerisin ühe neuroloogia spetsialistiga, kes lasi mu ajufunktsioone uurida – kõik oli parimas korras. Siis pöördusin Hillerødi haigla neuroloogia ülemarsti poole, kes ordineeris aju skaneerimise. See näitas, et minu aju on vähem lubjastunud kui selles vanuses tavaliselt. Nii oli mul olemas kahe spetsialisti tõendus mu ajufunktsioonide regulaarsuse kohta, need aga ei muutnud kõrvaarstide arvamust.

Parempoolse kõrva hädadest ei näinud ma muud väljapääsu kui operatsiooni välismaal. Kirjutasin oma Göttingeni kaasmaalasele tuttavale, professor Johannes Piiperile, tunnustatud füsioloogile, ja küsisin temalt nõu – kas ta tunneb mõnda head saksa kõrvaarsti? Ta soovitas mulle professor Miehllket, kohaliku ülikooli kõrvakliiniku ülemarsti. 1985. a. kevadel käisin Balti ajaloolaste päevade ajal tema juures läbivaatusel. Ta konstateeris, et olukord mu paremas kõrvas oli muutumas juba hädaohtlikuks, ja soovitas kiiret operatsiooni.

Pärast seda otsust katsusin veel kord pöörduda professor Tosi poole – kas pole tal siiski võimalik mind opereerida? Olin loomulikult nõus kõik kulud ise kandma. Ta vastas, et kahjuks pole see võimalik – kohalik haiglahaldus ei lubavat seda. Nii ei jäänud mul muud üle, kui paluda professor Miehllket, et ta mind opereeriks. Ta oli sellega ka nõus ja paari nädala möödudes tuligi kutse Göttingeni ülikooli haiglasse.

1985. a. juulis opereeriti seal mu paremat kõrva. Operatsioon nähtavasti õnnestus. Ma ärkasin üles juba lõuna ajal, soojas ruumis, ja sain pärast lõunat külalisi vastu võtta. Ma ei märganud erilisi probleeme – mul oli eriti hea meel selle üle, et parempoolsed süljenäärmed ja maitseärvid funktsioneerisid normaalselt.

Annemarie oli minuga koos Göttingenis, aga mulle tuli ka teisi külalisi, näiteks füüsik Kalju Kirde, tema perekonnaliikmeid ja vahepeal lesestunud paruness Irene Behr, samuti Balti Ajaloo Komisjoni esimees Gert von Pistohlkors. Mul oli omaette tuba ja soodus olukord, ma ei tarvitsenud harilikule haiglakorrale alluda. Loomulikult oli see kõik kallis lõbu, ja sellepärast ei saanud ma kauaks haiglasse jääda. Juba paari päeva pärast

võeti tropid kõrvast välja – ma kuulsin hästi ja professor Miehllke arvas, et võin koju tagasi sõita. Ta andis mulle kaasa soovituskirja oma taanlastest sõbrale, Hvidovre haigla ülemarstile Erik Peitersenile, kellega ta oli tutvunud ühel araabia maal haiglaasjandust õpetamas olles ja kellel ta nüüd palus hoolitseda mu järelravi eest.

Ma ei märganud mingeid komplikatsioone ja asusin rõõmsalt tagasiteele. Pidime tegema peatuse Lõuna-Taanis, sest mu ämm oli sapikivide ataki tõttu haiglas. Reis läks hästi, ainult kohvrite tassimine oli tülikas, kuna operatsioon oli mu jõuvarusid vähendanud. Peatusime esimese öö ämma kodus Broageris. Aga kui ma hommikul ärkasin, märkasin kohe, et kuulmine on äärmiselt halb – uus trummikile, mis oli moodustatud kõrvanaha venitamise teel, oli rebenenud.

Alles paari päeva pärast jõudsin jälle tagasi Birkerødi ja helistasin Erik Peitersenile koju. Ta kutsus mind otsekohe Hvidovre haiglasse läbivaatusele. Tal ei jäänud muud üle kui konstateerida, et trummikile on tööpoolest rebenenud. Opereeritud kõrva kaitseks täitis ta selle esialgu salviga.

Mul oli nüüd probleeme mõlema kõrvaga, aga paremas paistis operatsioon olevat õnnestunud. Professor Miehllke demonstreeris mulle selle käiku – ta oli pidanud parema kõrva seest üsna palju eemaldama, aga selle tulemuseks polnud enam mingeid lima eristumise probleeme, nagu vasakus kõrvas, samuti mitte teisi selle kõrva hädade sümptome. Sellepärast julgusin nüüd pöörduda oma maakonna tervishoiukomisjoni poole. Selgus, et ülemarst Føns oli mulle valetanud – tal ei olnud kautsjoni määramisel otsustavat sõna. Sain nüüd pikema jututa kautsjoni vasaku kõrva operatsiooniks professor Tosi juures Gentoftes.

Göttingenist naasnuna jäin väljapoole Taani tervishoiusüsteemi. Hvidovre ülemarst Peitersen oli aga väga lahke ja vastutulelik mees. Ta ravis mind tasuta ja katsus mind samal ajal tervishoiusüsteemi tagasi viia. Ma oleksin ju võinud veel kord Göttingeni minna, aga see oleks mind meie arstide hulgas veel ebapopulaarsemaks teinud. Ka oli professor Miehllke vahepeal pensionile läinud. Hillerødi haigla kõrvaosakonnas oli just samal ajal täidetud teine vakantne ülemarsti koht ühe Peiterseni endise kolleegiga – Sven Holm-Jenseniga. Peitersen soovitas mul tema poole pöörduda. Samal seisukohal oli ka minu kõrvaarst. Nende ühisel soovitusel saingi Holm-Jenseni jutule. Too oli ka väga vastutulelik ja lahke arst. Ta kontrollis mu paremat kõrva ja oli nõus seda kohe opereerima, nii et selle trum-

mikile jälle korralikult funktsioneeriks. Seda takistas aga tema vanem kolleeg Føns, kes mind samas haiglas oli opereerinud. Nüüd deklareeris ta, et nad ei taha tõrksaid patsiente opereerida! Nii olin sunnitud minema operatsioonile Gentoftes. Varem oli ta just tahtnud mind sundida operatsioonile Hillerødis!

Professor Tos noomis mind, et olin Göttingeni läinud. Enne seda oli ta aga ju keeldunud mind opereerimast! Ka ei olnud ta päri minu teatatud sümptomidega. Kui rääkisin talle lima eritumisest vasakus kõrvas, eitas ta seda võimalust. Ta arvas, et see peab tulema kurgust, et küllap mul on kurk haige. Kui väitsin ikka, et lima tuleb kõrvast ja valgub kuulmetõri kaudu ninna ja kurku, sai ta pahaseks ja ütles, et tema spetsialistina teab seda paremini kui mina! Ma ei osanud selle peale midagi öelda – ega ma ju ei väitnud, et mul on näiteks kolm kätt! Ma rääkisin seda, mida ma märkas, aga mainitud spetsialistid seda ei uskunud – või ei tahtnud uskuda, sest see tähendas esimese operatsiooni ebaõnnestumise mõõnmist?

Professor Tos oli omal alal tuntud ja väga nõutud spetsialist. Sellepärast oli tema juures pikk operatsioonijärjekord – vähemalt poolkolmveerand aastat. Pidin edasi kannatama ja oma hädasid taluma. Sain tema juurde 1985. a. oktoobris. Mu parem kõrv oli esialgu üsna rahulik – sain veel ilma kuuldeaparaadita juttu ajada. Vasaku kõrva jaoks olin saanud tugeva kuuldeaparaadi. 1986. a. veebruaris jäin aga grippi, mis kandus ka kõrvadesse. Peale valude ja teiste probleemide, mis tabasid kogu keha, hakkas mu halb kuulmine veelgi kahanema. Pöördusin oma hädaga professor Tosi poole, kes halastas mu peale ja opereeris mind juba märtsis väljaspool järjekorda.

Ta konstateeris, et paremat kõrva oli nüüd hilja opereerida. Pidin leppima, et selles kõrvas kuulmine aegamööda kaob. Vasakusse kõrva siirdas ta pärast selle põhjalikku puhastust trummikile, mille seekord võttis minu laubalt. Ta ei opereerinud kõrvalesta tagant, vaid kuulmekäigu kaudu, mille tõttu ta ei pääsenud mu haiguskolde juurde. See operatsioon tõi mulle mõneks ajaks kergendust, aga “sipelgajooksud” jätkusid, samuti ka valud. Viimastest sain pika-peale lahti akupunktuuri abil. “Mitteeksisteeriva” lima eritumine jätkus algul mõõdukalt, aga võttis aja jooksul rohkem hoogu.

Püüdsin vältida kontakte haiglatega, leppisin oma kõrvaarstiga. Parema kõrvaga ma ei kuulnud, aga selles polnud ka erilisi probleeme. See kõrv oli nüüd täitsa tühi, justnagu möbleerimata

tuba, millel puudub ka uks. Mu kõrvaarst puhastas selle iga kuu või kahe möödumisel kõrvavaigust. Vasakus kõrvas oli tugev kuuldeaparaat, millega sain veel suhteliselt hästi asju ajada.

Nii möödus paar aastat. Mu tervis oli halb ja kuulmine samuti, aga kohanemisvõime aitas mul edasi eksisteerida. Lima eritumine vasakus kõrvas võttis aga järjest hoogu ega leppinud enam väljapääsuga kuulmetõri kaudu, vaid rajas teed kuulmekäiku ja mõjutas mu niigi halba kuulmist. 1988. a. suvel tekkis lima eritumises pööre – see ei olnud enam harilik valge ja paks, vaid teist laadi, vedelam ja kollakam.

Päri nädala pärast kaotas in ühel päeval peaaegu kogu oma kuulmise. Kõrvaarst oli just puhkusel ja sellepärast pöördusin oma perearsti poole, kes saatis mu kohe Hillerødi järelevaatusele. Seekord oli mul õnne – mu kõrva uuris üks noorem arst, kes avastas, et professor Tos oli trummikile tugevdamiseks kasutanud plastmembraani, mis võis olla just äsjatekinud allergilise reaktsiooni põhjuseks. Pärast selle eemaldamist mu kuulmine paranes.

Viimane vaatus leidis aset 1990. a. Siis tahtsin aprilli algul sõita Stockholm Puksowi fondi auhinda vastu võtma. Käisin enne seda oma kõrvaarsti juures järjekordselt kõrvu puhastamas. Mu parem kõrv oli harilikult kuiv ja probleemideta, aga just selle tõttu kuivas kõrvavaik limanahkade külge. Seekord hakkas kõrv pärast seda verd immitsema ja selgus, et mu kõrvaarst oli katkestanud ka parempoolse süljenäärme närvi. Vahepeal oli see nääre produtseerinud topelt ja sellega korvanud vasaku poole süljepuuduse. Olin nüüd nagu kala kuival – ainult väikese parempoolse keelealuse süljenäärmeaga.

Peale selle kadus tagasiteel mu vasakus kõrvas kuulmine. Kõrvaarst saatis mu kokkuleppel ülemarst Holm-Jenseniga Hillerødi haiglas. Seal ravis mind üks noorem valvearst, kes ainult puhastas kõrva ja saatis mu jälle koju.

Oma ülikoolikaaslase Tage Kaarstedi soovitusel otsisin abi Odense ülikooli kõrvahaiguste professori Karsten Jørgenseni juures, kes mind kohe Odensesse kutsus ja põhjalikult läbi vaatas. Seekord ei saanud ma enam aru vestluspartneri jutust – minuga rääkides tuli kasutada kirjutamist. Professor Jørgensen oli ka lahke ja sõbralik – ta püüdis mind suunata ülemarst Holm-Jenseni juurde, keda kõik tundsid kui korralikku arsti. Algul see aga ei õnnestunud, alles kolmandal meeletuletusel kutsuti mind Holm-Jenseni juurde, kes oli küll sõbralik, aga pidi nähtavasti kuuletuma veel ülemarst Mogens Fønsile.

Tuttavad soovitasid mul pöörduda erahaigla

poole Roskilde lähedal Borupis. Selle kõrvaarstiks oli professor Henning Sørensen, kes samal ajal oli Hvidovre haigla ülemarst. Ta kutsus mind läbivaatusele ja konstateeris, et võib-olla on võimalik mind aidata, kui mu vasakut kõrva opereerida nii, nagu seda oli tehtud parema kõrva Göttingenis. Nägin jälle väikest lootusesädet – mind koheldi nagu mõistusega inimest ja mitte kui rumalat patsienti.

Hillerødi haigla suhtes mu kannatus katkes. Olin juba nagunii füüsiliselt ja psüühiliselt omadega läbi – kaebasin kohtlemise üle, mis mulle seal oli osaks saanud. Saatsin kaebuse maakonna ametiarstile, kelle kompetentsi kuulub arstide tegevuse kontroll, aga ka tervishoiuministrile. Oma teenistuslaste kogemuste varal teadsin aga, et ega see midagi aita. Olin omal ajal tegeelnud tervishoiuvalitsuse aktidega ja näinud, kuidas selle liikmed – suurelt osalt ise arstid – harilikult kaebused tagasi lükkasid, aga midagi pidin ometi ette võtma.

Nüüd hakkasid asjad kiiremini arenema. Mu kaebekiri saadeti tervishoiuasjanduse kaebuskomisjonile ja sealnt nähtavasti haiglasse kommenteerimiseks. Siis kutsus Holm-Jensen mind kohe haiglasse vestlusele minu kaebekirja asjus. Seekord koheldi mind ülihästi, vabandati, et mul viis minutit oodata lasti (varem ei vabandatud ka tunniajalise ootamise pärast). Esitasin lühidalt oma kaebepunktid, kusjuures lisasin, et need otseselt teda ei puuduta, kuna ta omal ajal oli tahtnud mind aidata, mille aga ta vanem kolleeg oli ära keelanud. Nüüd pidi ta silmas pidama kollegiaalseid huvisid ega tohtinud oma kolleegi kritiseerida.

Ta püüdis tagasi lükata mu väiteid: mind polevat kunagi haigla kuritarvitamises süüdistatud. Puuduvat informatsiooni ja korduvat kautsjonikeeldu püüdis ta seletada sellega, et nad olevat olnud võimetud – nad polevat uskunud, et keegi mind aidata suudab. Vastasin selle peale, et oleks olnud parem, kui nad oleksid andnud mulle võimaluse seda ise teiste arstide abil konstateerida. Nüüd olid nad oma võimetust tõestanud ja takistanud mind mujal abi saamast. Lõpuks tuli ta välja üllatava pakkumisega – nüüd olevat nad kohe nõus andma kautsjoni minu opereerimiseks Henning Sørenseni poolt.

Professor Henning Sørensen oli vahepeal läinud üle Kopenhaageni Bispebjergi haiglasse. Mind opereeriti jälle 1990. a. novembris selles haiglas. Operatsioon läks nähtavasti hästi. Mul ei olnud ärgates valusid ega muid uusi probleeme – juba järgmisel päeval sain koju. Tunsin end suhteliselt hästi, aga mõne aja möödudes võttis

lima eritumine kõrvas jälle hoogu. Ka seekord ei suutnud uus trummikile vastu pidada. Lõpliku info sain hiljem oma kõrvaarsti kaudu. Minu vasaku kõrva avamisel oli avastatud, et selles luus, kus on mu hädakolle, mis oli eemaldatud paremas kõrvas, oli sisse kapseldunud üks tähtis veresoon, mis varustab verega peaja. Sellepärast ei julgenud Henning Sørensen kavatsetud operatsiooni läbi viia. Operatsioon seisnes ainult uue trummikile siirdamises. Sellega kaasnenud puhastus kergendas ajutiselt minu olukorda.

Pidin esialgu selle otsusega leppima. Olin lootusetu juhtum ja mu ainus kontakt arstidega oli mu kõrvaarst, kelle juures käisin järelevaatusel ja kes püüdis mu tuju üleval hoida. Pole ju mõtet haliseda – see on talumatu niihästi mulle endale kui ka mu lähikondsetele. Sellise haigusega ollakse alati üksi – teistel on pikapeale tüütv sellest kuulda.

Kahjuks kahandas see pikk kurb lugu minu usaldust ravisüsteemi vastu. Olen ju näinud, kui efektiivselt see Hillerødi ülemarst, kes mind esimene kord opereeris, kulisside taga oma huvisid – eriti oma eksimatust – kaitses ja kolleegidele sedasama südamele pani.

Osaliselt olen ka ise süüdi. Oleksin pidanud kohe kaebama, nagu professor Tos seda mulle soovitas. Olin tookord aga hädine ja vilets, ei tahtnud tüli, soovisin ainult abi. Minu minekut Saksamaale operatsioonile vaadeldi kui kuritegu. Oleksin ka pidanud end juba varem laskma gripi vastu vaksineerida – kõik tagantjärele tarkus! Mu suurim probleem pole kuulmiskaotus, vaid esimese operatsiooni komplikatsioonid, mis piinavad mind nii füüsiliselt kui ka psüühiliselt. Isegi kõrvas kostva koleda müraga, mis sarnaneb saeveski ja rohutirtsude logisevale-saagivale häältsegule, harjub ära, kuigi see on vahetevahel väga domineeriv – segab keskendumist ja mõtlemist –, aga mitte kunagi ei harju vasakus kõrvas tekkiva lima pideva pressimise ja rõhumisega, mis mõjutab ka tugevasti vastavat kehapoolt. Tajun pidevat, ainult nüanssides erinevat halba enesetunnet. Sellele lisandub äärmine tundlikkus temperatuurimuutuste suhtes. Väikseimgi füüsiline pingutus halvendab kohe mu olukorda. Olen kogu aeg pinges all, pean vahetpidamata midagi tegema, justnagu üleskeeratud vedru.

Mul on kõik vajalikud tehnilised abivahendid. Juba algerpöödel installaeriti mu koju vilkuvad signaallambid telefoni ja uksekella jaoks. Kui mul veel kuulmist oli, sain lisaks kuuldeaparaatidele koju eriseadmed, mis võimaldavad TV-d ja raadiot kuulata, samuti helivõimendajaga telefoniaparaadi.

Mu kõrvaarst on püüdnud mind psüühiliselt toetada. Ta vahendas uut kontakti ülemarst Holm-Jenseniga Hillerødis. Mul oli temaga üsna põhjalik kõnelus, kusjuures nägin oma operatsioonide kirjeldust, mis aitas mul mitmes küsimuses selgusele jõuda. Esimest operatsiooni on kirjeldatud optimistlikult kui väga komplitseeritud, ent siiski õnnestunud kirurgilist panust. Sellepärast on arusaadav, miks ülemarst Føns polnud minu poolt teatatud sümptoomidega rahul – need ei kuulunud ju õnnestunud operatsiooni juurde! Sellest kujunes arstidele prestiižiküsimus, mille all mina nii palju kannatasin ja veelgi kannatan.

Avaldasin kahetsust selle üle, et mind polnud varem samal kombel informeeritud – siis oleksime võib-olla saanud nii mõndagi arusaamatust vältida. Pärast kaheaastast ooteaega sain vastuse oma kaebusele. Mind olevat korrektselt opereeritud ja koheldud, minu rahulolematuse põhjuseks loeti frustratsiooni, et olin liiga palju lootnud. Kuna nüüd sain ka koopiad oma haiglatoimikust, selgus, et mind oli tahetud teha psühhiaatriliseks patsiendiks, kuid seda oli takistanud mu kõrvaarst, kes mind pika aja järel hästi tundis ja kõigiti aidata püüdis, kuigi ta sellega võis sattuda vastuollu oma kolleegidega.

Haigena ameti- ja teadustöö

Esialgul kõrvaahaigus mu ametialast tegevust ei mõjutanud, sest kuni 1985. aastani kuulsin parema kõrvaaga korralikult. Mu osakonna personal oli mulle kõigiti toeks ja kergendas igapäevast töökoormust. 1984. a. ilmus trükis mu ülevaade suurimatest eraarhiividest Riigiarhiivis. Juba varem olin välja andnud ülevaate erainstituutioonide arhiividest. Usaldasin Kargaardi hooleks samasuguse publikatsiooni väiksemate eraarhiivide kohta ning asusin revideerima ja korrastama Riigiarhiivi käsikirjade kogu.

Selle kõrval jätkasin isiklikku teadustööd. Haiguspuhkused andsid mulle koguni võimaluse teha seda intensiivsemalt. 1984. a. võtsin ette järjekordse reisialbumite uurimisreisi – Stade kaudu Oldenburgi. Seal oli kohalik keskarhiiv omandanud ühe autograafide kogu, mis koosnes albumite sissekannetest. Olin kirjavahetuses selle töötleja Harald Schieckeliga – nüüd avanes võimalus ka isiklikult kohtuda ja selle koguga tutvuda. 1986. a. ilmus selle kohta trükitud ülevaade. Käisin siis ka ühtlasi Göttingeni Balti ajaloolaste päevaldel. Mind valiti just tollel aastal Balti Ajaloo Komisjoni korraliseks liikmeks. See oli

mulle eriline au, kuna teised komisjoni liikmed olid tookord kõik Saksamaa aadressidega. Varem oli välismaa teadlasi valitud ainult korrespondentivateks liikmeteks. Enne mind oli korraliseks liikmeks valitud mu kolleeg Hain Rebas, kes oli Kielis Põhjamaade ajaloo professor. Nii oli selles komisjonis juba kaks päriseestlast.

Samal sügisel osalesin Ebeltoftis Põhjamaade arhivaaride kokkutulekul, kus arutasime ühiseid probleeme. Tutvustasin jälle oma plaane eraarhiivide keskregistri loomiseks, mis oli juba olemas Rootsisis ja teoksil Norras, aga Taanis alles kirjutuslaua faasis. Selle registri koostamise tahtis Taani Riigiarhiiv hea meeleaga enda peale võtta, aga ma teadsin kadedust ja umbusaldust, mida teised arhiive koguvad asutused ja instituutioonid meie vastu tundsid – sellega tuli arvestada. Ei saanud ju sundida teisi meid armastama! Sellepärast tegin ettepaneku luua selle töö jaoks erapooletu komisjoni, kus oleksid kaitstud kõigi asutuste huvid – nii et ei saanuks kahtlustada, nagu tahtnuks Riigiarhiiv selle keskse registreerimise läbi viia selleks, et teiste asutuste kogutud arhiive endale saada.

Meie osakond sai endale ühe hea kogemustega lisatöötaja, nimelt minu endise ülemuse Carl Rise Hanseni, kes oli varakult (1978. a.) pensionile läinud ja siis tegelema peamiselt arhiiviallikate publitseerimisega. Tema oli eraarhiivide kogumisest juba varem huvitatud. Selletõttu oli tal häid suhteid, eriti misjonäride hulgas. Nii mõnigi kord vahendas ta meile mõningi misjonäri arhiivi. Kui hakati korrastama Taani Misjoniseltsi arhiivi, sai Rise Hansen kokkuleppel nimetatud seltsiga selle töö juhendajaks, kuna üldine järelevalve jäi minu kui osakonna juhataja hooleks. Meie koostöö oli ülimalt hea – tundsin teineteist ja saime hästi läbi. Ta oli oma töös äärmiselt põhjalik ja üksikasjalik. See omadus oli teda varem ülemarhivaarina koormanud, aga arhivaarina on see omaette vourus: arhiivikasutajad said alati tema korrastatud arhiividest väga täpse ja üksikasjaliku ülevaate. Ma sain temalt käsikirjad lõplikuks korrigeerimiseks – lihtsustasin neid, aga ei hakanud ta stiili muutma.

Taani Humanitaarteaduste Uurimisfond määras 1980-ndatel aastatel teatud summad just misjonitegevuse uurimiseks. Neid sai kasutada ka süstemaatiliseks misjoniseltside ja misjonäride arhiivide kogumiseks, selle ürituse eestvedajaks ja hingeks oli Rise Hansen. Tema pidas läbirääkimisi ja tegi ringreise – minu ülesandeks jäi tema kokkuleppeid kinnitada. Ta tugines mitmes suhtes veel vanadele tavadele, aga oli alati nõus neid muutma, kui ma juhtisin sellele ta tähelepanu.

Tal õnnestus lõpule viia Taani Misjoniseltsi arhiivi korrastamine. Selle ülevaade ilmus iseiseva raamatuna. Hiljem kogus ta ühte teise väljaandesse väiksemate misjoniseltside ja misjonäride arhiivide ülevaated, nii et Riigiarhiivis on see kogumisala väga põhjaliku informatsiooniga varustatud. Pärast selle töö lõpuleviimist võttis ta enda peale mitme teoloogi arhiivi korrastamise ja tegi seda tasuta – ta tahtis sel kombel pensionärina oma aju erksana hoida.

Minu haiguse kestel paigaldati Riigiarhiivi arvutitehnika. Sel puhul korraldati kursused, millest ma oma kehva kuulmise tõttu ei saanud hästi osa võtta. Sellepärast õppisin seda iseisvalt ja rakendasin oma töös. See kergendas mul käsikirjade kirjutamist ja nende korrigeerimist, lihtsustas ja kiirendas tööde valmimist. Kõrvahaiguse tõttu oli mul kirjutusmasinat raske kasutada, kuna eksisin tihti ja pidin kogu aeg vigu parandama. See pidurdas mu tööd ja põhjustas meelehärmi. Arvutiga on aga kirjutamine ja paranduste tegemine ülilihtne. Lisaks lihtsustas mu tööd elektrooniline postiside, mis võimaldas otsest kiirühendust kolleegidega – niihästi Riigiarhiivis kui ka maa-arhiivides. See kergendas mul igapäevast asjaajamist, sest telefonikõnedest sain ma kuulmise nõrgenedes üha halvemini aru. Moodne tehnika oli suureks abiks – tuli ka kasuks mu kodusele tööle, sest selle ala asjatundja Uno ostis meile personaalarvuti, mille ma hõivasin ja mida jätkuvalt kasutasin.

Riigiarhiivis võtsin ikka veel osa korraldistest maa- ja ülemarhivaaride koosolekutest, mis leidsid aset neli korda aastas. Riigiarhivaar Dybdahli juhtimisstiil ei meeldinud mulle ega ka mu kolleegidele, kellest mitmed eelistasid juba enne saavutatud vanusepiiri pensionile siirduda. Esimesena lahkus töölt 1981. a. Lõuna-Taani maa-arhivaar. Talle järgnes 1984. a. Viborgi maa-arhivaar ja järgmisel aastal Kopenhaageni maa-arhivaar Sune Dalgård ja tema Odense kolleeg Anne Riising. Dalgårdil olid olnud eriti rasked töötingimused tema varasemate vastuolude tõttu ülemusega, ka oli ta olnud Dybdahli konkurent riigiarhivaari kohale. Selletõttu langes see suur maa-arhiiv eelarvesummade jagamisel ebasoosingusse ja pidi taluma nende summade kestvat kärpimist. Anne Riising oli avameelne ja otsekohene kolleeg, kes taunis riigiarhivaari mahhinatsioonide. Kui ta lisaks avastas, et ka talle oli pandud “kõrv” juurde ja “saba” taha, läks temagi pensionile, juba enne 60. sünnipäeva, tuues ettekäändeks oma halva kuulmise.

Dybdahl püüdis täita neid vakantseid kohti oma soosikutega. See õnnestus tal Viborgis,

kuhu ta tõi uueks maa-arhivaariks ühe oma endise arhivaari Århusi Majandusarhiivist, ja samuti Odenses, kuhu ta paigutas oma truu sekretariaadi teenijanna. Lõuna-Taanis sai uueks maa-arhivaariks mõistlikum ja kaalukam mees, Hans Worsøe, keda ma hästi tundsin, sest Taani genealoogilise ajakirja peatoimetajana oli ta avaldanud mu artikleid reisialbumite kohta. Kopenhaageni maa-arhiiv oli lähim ja manipulatsiooni võimalused siin väiksemad, samuti polnud Dybdahlil alati küllalt soosikuid, nii et selle maa-arhivaari koha päris mu endine kolleeg sekretariaadist Grethe Ilsøe.

Pärast Dorrit Anderseni lahkumist sekretariaadist sai selle juhatajaks Michael Gelting, noor arhivaar, kelle Dybdahl oli 1980. a. ametisse võtnud. Tema eriala oli keskaeg, algul oli ta 1. osakonnas. Üsna pea tõi Dybdahl ta üle sekretariaati, kus ta tänu oma organiseerimisvõimele oli juba eelkäija ajal üle võtnud praktilise asjaajamise. Temaga oli palju lihtsam asju ajada – polnud vaja iga väikese küsimuse pärast riigiarhivaari tülitada. Peale selle ei reageerinud Dybdahl harilikult osakonna kirjalike avalduste peale. Seetõttu eelistasin eelnevalt Geltingi juures pinda sondeerida, kirjalikud avaldused esiteks temale või tema kaudu saata – siis oli vähemalt vastust loota.

Üldiselt eelistas Dybdahl sekretariaadis kogemusteta kaastöölisi. Varem oli olnud kombeks, et arhivaarid töötavad väljaõppe otstarbel vaheldumisi mõned aastad Riigiarhiivi 1. ja 2. osakonnas, aga seda tava ei soovinud Dybdahl oma väljavalitud arhivaaride suhtes jätkata, nii et need ei saanud piisavat ülevaadet Riigiarhiivi tööst. Sellest hoolimata usaldati neile tähtsaid ülesandeid, ka Riigiarhiivi esindamist, millest ülemarhivaarid täiesti kõrvale jäeti. Nii juhtus, et Riigiarhiivi esindas läbirääkimistel kultuuriministeriumis noorim arhivaar. Sellel oli Dybdahli silmis loomulikult see eelis, et kuna esindajal polnud isiklike kogemusi, pidi ta jälgima täpselt tema juhtnööre. Pimedate hulgas on ühesilmnegi kuningas!

Sekretariaadi ülemarhivaari ametikoht kuulus tegelikult Erik Stig Jørgensenile, kes sel ajal oli Taani Akadeemikute Keskorganisatsiooni esimees. Kui Stig Jørgensen 1987. a. sealt tagasi tuli, tekkis Dybdahlil probleeme tema tööle paigutamise ja Dybdahl oli omal ajal Sigurd Rambuschi sekretariaadist Stigi kohale 2. osakonnas paigutanud – Rambuschi ta ju ei tahtnud tagasi, aga Stigil oli õigus nõuda tagasi oma endist kohta. Ka ei tahtnud Dybdahl Stigi sekretariaati. Sellepärast asutas ta uue eriülesannetega osakonna, muu seas ka elektroonilise arvutisüsteemi etableerimiseks.

Selle osakonna ülemarhivaariks sai Stig, kelle personal koosnes kahest arhivaarist. Dybdahl püüdis Stigi, kes oli andekas ja tunnustatud administraator, Riigiarhiivi juhtkonnast eemal hoida. Stigile ei võimaldatud ka kohta juhtkonna esinduses Riigiarhiivi koostöönõukogus.

Mind pani imestama, et Stig ei kasutanud oma juhtimisandekust mujal, et ta pöördus ikka jälle Riigiarhiivi tagasi. Võib-olla arvas ta, et Dybdahl ei pea enam kaua vastu, et sagedane alkoholiauru all olemine katkestab tema karjääri Riigiarhivaaris? Seda aga ei juhtunud, ainult Dybdahli mälu halvenes, kuid ta huvi intriigide vastu ei kahanenud. Aegamööda vist siiski Stigi kannatus lõppes. 1989. a. võttis ta vastu talle pakutud vastutusrikka Tööturuvalitsuse (Arbejdsmarkedsstyrelsen) direktori koha. See oli ametialaline kõrgendus ja tunnustus, mida ta tookord Riigiarhiivis ei saavutanud.

Meie eelarve kärpimise tõttu jäi Stigi ülemarhivaari ametikoht esialgu vakantseks. Hiljem katsus Dybdahl küll seda ametikohta jälle sekretariaati üle viia, aga ülemarhivaaride protesti tõttu see ei õnnestunud. Dybdahli liivakell oli juba tühjaks jooksmas ja ta salasepitsuste võimalused piiratud.

Kui mu kuulumine 1985. a. tunduvalt halvenes, kaalusin ka pensionile minekut. Kui ma seda oma osakonna personalile mainisin, palusid nad mul tungivalt seda mitte teha. Nad kartsid, et Dybdahl paneb sel juhul jälle mõne oma soosiku minu asemele ja segab end niiviisi rohkem meie töösse. Nad lubasid mind kõigiti aidata – loobugu ma ainult sellest kavatsusest! Ka kolleegid Riigiarhiivis soovitasid mul vastu pidada. Kui kuuldused minu kaalutlustest Riigiarhiivi personali hulgas levisid, tulid nende esindajad palvega esialgu loobuda pensionilemineku kavatsusest. Maa-arhiividest kirjutasid arhivaarid – pidagu ma veel ikka vastu! Ka Dybdahli ametiaeg hakkas lõpule jõudma – ta oli minust poolteist aastat vanem –, nii et oli lootust olukorra paranemiseks, aga oli ka teada, et ametisse nimetatud ülemustest oli raske lahti saada. Olin tänulik personali toetuse eest, aga toonitasin, et minu pensionilesiirdumine oleneb lõppude-lõpuks ikkagi mu kuulumisvõimest. Kuigi ma võib-olla tahan vastu pidada, võin ju varem või hiljem täiesti kurdiks jääda ja olen sunnitud ameti maha panema.

Suutsin ainult suure pingutusega jälgida sõnavõtte juhtkonna koosolekutel. Enamasti olid päevakorras maa-arhiivide probleemid, mis minu osavõttu lihtsustas. Loobusin koosolekute seltskondlikust osast. Ka ei soovinud ma enam olla Riigiarhiivi keske koostöönõukogu liige, aga osa-

konnajuhatajana olin edasi kohaliku nõukogu liige. Katsusin vahetevahel saata Birgitit mind asendama, aga Dybdahl ei sallinud teda. Kui Birgit kord mind asendades ühe Dybdahli manipulatsiooni vastu protesteeris, langes ta täielikult ebasoosingu ega tulnud enam minu asendajana kõne alla. Nii pidin ikka veel neist koosolekutest osa võtma. Kuna juhtkonna esindajad peale Dybdahli ja tema sekretariaadi juhataja ei tohtinud omal initsiatiivil sõna võtta, siis pidime suu kinni hoidma. Niisugune osalemine oli täiesti ajaraiskamine.

Mu kuulumine halvenes veelgi 1989. a. ja ma kaalusin jälle töölt lahkumist, aga ka seekord pörkasin oma personali vastuseisule. Nad lubasid olla minu kõrva asendajateks, pidagu ma ikka veel vastu! Kuidagiviisi oli kuuldus minu pensionilemineku kavast ulatunud ka Dybdahli kõrvu. Eks tal olnud neid “kõrvu” siin ja seal! Ühel päeval kutsus ta mu enda juurde ja tegi ettepaneku: ma võiksin minna pensionile sel kombel, et säilitaksin seose Riigiarhiiviga, et mu kogemusi ja teadmisi saaks kasutada mõne projekti juures. Vastutasuks lubas ta hoolitseda selle eest, et Riigiarhiiv maksaks mu pensionile lisaks aktuaalse palgavahe. See oli ju näiliselt hea pakkumine ja palusin mõtlemissaega.

Pidasin nõu oma kolleegi Frankiga, kes soovitas mul seda pakkumist mitte vastu võtta. Riigiarhivaari pensionipiirini oli vaevalt kolm aastat. Kui ma veel natuke vastu peaksin, vähendaksin ma Dybdahli manipuleerimisvõimalusi. Samal arvamisel olid ka teised kolleegid. Kui ma suudaksin vastu pidada 1990. a. septembrini, mil saavutaksin normaalse pensionipiiri (67), siis oleks mul väljavaateid korraliku pensioni saamiseks. Polnud ju kindel, kas uus riigiarhivaar arvestaks Dybdahli kokkuleppeid. Peale selle ei tahtnud ma olla sõltuv Dybdahli armust.

Vastasin Dybdahlile, et tänan teda lahke pakkumise eest, aga eelistan enne pensionilesiirdumist lõpule viia oma osakonnas alustatud tööd. Mu otsuse võttis ta vastu silmanähtava pettumusega ja sellele järgnes temale iseloomulik reaktsioon. Ei läinud nädalatki, kui mind äkki koos Kargaardiga kutsuti tema juurde nõupidamisele. Ta armastas neid ootamatuid kutseid, kus kutsutav harilikult ei teadnud, millest tuleb juttu. Olin sellega juba harjunud ja selle tõttu see ootamatu kutse mind ei häirinud. Peale tema enda leidsin eest noore arhivaari Erik Gøbeli, kes oli küll Dybdahli poolt ametisse pandud, aga keda tundsin ja hindasin mõistliku kaastöölisena ja tubli teadlasena. Selgus, et Dybdahlil oli südamel Riigiarhiivi raamatukogu küsimus, mida olevat halvasti administreeritud, nii sisseostude kui ka

igapäevase ekspeditsiooni suhtes. Kui püüdsin talle seletada, et olin ju korduvalt esitanud ettepanekuid olukorra parandamiseks, aga nende saatus oli mulle teadmata, etendas ta jälle oma tavalise raevuhoo ja kuulutas, et kavatseb lasta nendel kahel arhivaaril, Kargaardil ja Gøbelil seda küsimust põhjalikult uurida. Nood pidid töötama kiiresti – kahe nädala jooksul tuli neil esitada oma tulemused. Oleksin võinud protesteerida, sest haldusreeglite kohaselt ei saanud alluvad uurida minu tegevust. Teisest küljest teadsin, et ta sel juhul ütleb, et see korraldus polegi sihitud minu vastu, vaid käib raamatukogu kohta üldiselt. Samuti usaldas in mõlemaid arhivaare – teadsin ette, et nende tegevus mind ei kahjusta. Et see oli katse mu tööd halvustades mind mõjutada ning kaudne kättemaks tema ettepaneku tagasilükkamise eest, oli mulle pikemata selge.

Mainitud kaks arhivaari võtsid oma ülesannet tõsiselt. Varustasin neid vajalike andmetega, eriti ettepanekutega raamatukogu suhtes, mida olin aeg-ajalt Dybdahlile esitanud. Nad andsid mulle oma lõpptulemused kommenteerimiseks, aga mul ei olnud midagi lisada – see ühtis minu varem esitatud soovidega. Pärast seda ei kuulnud ma sellest midagi: tulemus ei vastanud Dybdahli soovidele ega motiveerinud mind pensionile minema – tegi mind võib-olla veelgi kangekaelsemaks.

Kui ma aga 1990. a. aprillis oma kuulmise peaaegu täiesti kaotasin, tuli mul siiski kapituleeruda. Olin aga nii kaugele jõudnud, et sain oma lahkumist venitada pooleliolevate töödega, nii et võisin pensionile siirduda alles aasta lõpul. Mul oli tarvis lõpule viia perekond Moltke mahuka arhiivi registreerimine. Selle arhiivi oli Riigiarhiiv aastaid tagasi fotografeerimise eesmärgil laenutanud sugukonna Bregentvedi mõisast. Töö oli küll alustatud, aga siis seisma jäänud. Nüüd nõudis suguvõsa esindaja arhiivi tagastamist ja ma olin päästerõngana selle töö lõpuleviimise enda peale võtnud. Peale selle olime saanud Kopenhaageni juudi koguduse (Det mosaiske Troessamfund) väga väärtusliku arhiivi, mille oli korrastanud üks akadeemiline juhutöötaja, kellel polnud arhiivialaseid kogemusi. Ka siin oli vaja minupoolset põhjalikku kontrollimist ja redigeerimist.¹

Seekord pidid ka mu head toetajad ja kaaslased mu lahkumispalvet aktsepteerima. Peaaegu kurdina ei saanud ma osakonda juhtida. Mul oli vähemalt õnnestunud nii kaua vastu pidada, et

osakonnal oli lootusi ebameeldivast manipuleerimisest pääseda. Oma viimasel tegevusaastal ei saanud riigiarhivaar enam oma heaksarvamise järgi talitada. Sellele mõjus kaasa ka asjaolu, et suurem osa arhiivi juhtkonnast ja arhivaarid ometi kord otsustasid Dybdahli peale kaevata.

Selleks andis põhjust tema uus arhiiviseadus. Ta esitas arhiivi juhtkonnale eelnõu, mis aga sai väga terava kriitika osaliseks, sest see koondas kogu võimu riigiarhivaari kätte teisi instantsse peaaegu täiesti välja lülitades. Ta oli negatiivse vastuvõtu üle väga haavunud ja nõudis, et vaidlusalused punktid esitataks kirjalikult. Peale seda ei soovinud ta enam teiste osalemist seaduseelnõu redigeerimisel. Dybdahl tegi seda ise – oma väljavalitud kuulekate abilistega sekretariaadist, kel polnud aga arhiivialaseid kogemusi. Valminud eelnõu esitati kultuuriministeeriumile. Kui koostöönõukogu koosolekul keegi selle kohta küsimuse tõstis, vastas Dybdahl: niikaua kui see asi ministeeriumis arutusel on, ei tohtivat ta selle sisu avaldada. Lõpuks väitis ta koguni, et ministeerium on keelanud anda informatsiooni eelnõu teksti kohta.

Dybdahli ajal oli rakendatud väga restriktiivne arhiivide kasutamislubade poliitika. Selle üle kerkis ajalehtedes poleemikat ja rahulolematust laienes. Kriitikaga ühinesid ka mitmed arhivaarid. Ühes TV-saates katsus Dybdahl seda poliitikat kaitsta, aga ta esinemine ei jätnud veenvat muljet. Riigiarhiivi juhtimisprotsessist kõrvale jäetud ja vaikima sunnitud juhtkonnal tekkis vajadus esitada oma seisukoht avalikult. Olin tollal sisse andnud oma lahkumispalve, aga ka mind paluti ühineda selle protestiga ministeeriumile – olin vanim ülemarhivaar ja samal ajal loeti minu allkirja mu ametialase ja teaduspanuse tõttu väga tähtsaks. Kaalusin seda küsimust – ei olnud nõus protesti algtekstiga, kuna see oli väga isiklikku laadi. Ma soovisin seda muuta, rõhutades põhimõttelisi küsimusi, esmajoones puuduvat informatsiooni Riigiarhiivi halduse kohta, pearõhuga uuel seaduseelnõul.

Mu vastuväiteid arvestati ja mulle esitati alakirjutamiseks uus tekst. Sellega olid ühinenud kõik maa- ja ülemarhivaarid – välja arvatud Dybdahli soosikud Odenses ja Viborgis. Viimane püüdis meid veenda, et me sellest ettevõttest loobuksime, kuna võisime samu küsimusi arutada juhtkonna kvartalikoosolekutel. Seni polnud see meil aga õnnestunud. Otsustasin lõpuks seda protesti toetada, sest sel kombel sain viimast

¹ Det mosaiske Troessamfund i København med nedlagte troessamfund i provinsen. Registratur ved Thyge Svenstrup og Vello Helk. Rigsarkivet, København, 1993.

korda avaldada oma arvamust. See oli mu viimane tervitus Dybdahlile, kes omal ajal oli mind Majandusarhiivis hästi vastu võtnud, nii et ma tegelikult olin talle tänu võlgu. Riigiarhivaarina oli ta aga käitunud nagu mõni võimumees Ida-Euroopas – ehkki siin polnud tal vajalikku võimu! Minu arvates oli ta käitumise peapõhjuseks ebakindlus ja usalduse puudumine nende vastu, kes püüdsid säilitada oma iseseisvat hoiakut. Ta nõudis absoluutset kuulekust. Seda ta meilt loomulikult ei saavutanud, kuna olime harjunud tegutsema iseseisvalt, seejuures eriarvamusi respektierides. Olime liiga kaua olnud järeleandlikud, olime tegelikult kaassüüdlased, sest olime lasknud tal manipuleerida ja oma riukaid kasutada. Teda oleks võib-olla saanud varem pidurdada, sest tugeva vastuseisu puhul põrkus ta harilikult tagasi.

Meie protest äratas suurt tähelepanu, niihästi ministriumis kui ka avalikkuses. Sellele lisandus arhivaaride protest. Kultuuriminister lükkas tagasi Dybdahli väite, nagu oleks ministrium keelanud personalile informatsiooni anda. Siis püüdis Dybdahl päästa end valega, et ta on meid siiski piisavalt informeerinud, kuid tõsiasi jätkisid teist keelt. Tal jäi ainult üle esitada oma tavaline vihapurse, mängida haavatut – ta olevat meid nii hästi kohelnud, aga meie olevat talle noa selga löönud! See kõik ei aidanud enam – ministrium püüdis nüüd meie argumente arvestada, nii et ta kaotas täielikult oma mõju. Viimase teona püüdis Dybdahl karistada neid maa-arhiive, mille juhatajad olid protestiga ühinenud, nende eelarvesummasid vähendada. Kõik see oli aga ilma erilise mõjuta, sest tema pensionileminek seisis ukse ees. Kultuuriminister püüdis mõjutada teda enneaegselt lahkuma. See õnnestus ainult piiratud määral – ta astus tagasi kaks kuud enne lõpptähtaega, milleks oli 1. märts 1992. a.

Nõnda möödus see kurb peatükk Riigiarhiivi ajaloos. Minu kaastööline arhivaar Kargaard on uurinud Riigiarhiivi ajalugu ja kirjutanud ka riigiarhivaaride ametissenimetamisest ja tegevusest kahe maailmasõja vahelistel aastatel. Peaaegu alati on olnud kulissidetaguseid intriige ja vastuolusid, aga seekord tumestasisid need sügavalt arhiivi personali omavahelist vahekorda. Olen ise töötanud kolme riigiarhivaari alluvuses ja näinud koostöö häid tagajärgi, mis nüüd ohverdati umbusalduse altarile. Mu isiklikku positsiooni see intriig ei kõigutanud, aga tuju rikkus siiski – palju personali aega läks raisku rahulolematuse tõttu, kulus kritiseerimisele.

Kuulmise puudumise tõttu pääsesin oma lahkumise avalikust tähistamisest. Olin varem mõnigi kord pidanud pealt kuulama silmakirjalikke kiituskõnesid. Seekord avaldasin lahkumise puhul Riigiarhiivi infolehes tänu oma kaastöölistele – kirjeldasin oma põhimõtteid ja soovisin Riigiarhiivile paremat tulevikku. Osakond korraldas enne jõule väikese lahkumiskoosviibimise, millest võtsid osa ka mõned mu varasemate aastate ligemad kaastööliselised. Birgit pidas südamliku kõne, mille teksti ta mulle enne lugemiseks ulatas. Vastasin lühidalt – olime aastate jooksul teineteist tundma õppinud; polnud vaja palju sõnu.

Väljateenitud puhkuse ja eelseisva kõrvaoperatsiooni tõttu olin juba oktoobris oma töö Riigiarhiivis lõpetanud. Sain valmis Moltke sugukonna arhiiviga, aga mitte veel juudi koguduse materjalidega. Jõudsin sekretariaadiga kokkuleppele, et ma ka edaspidi saan oma töökabinetti kasutada. Lubasin siis lõpetada juudi koguduse arhiivi ülevaate revideerimise. See töö võttis aega, sest ma varusin selleks nädalas ainult kaks päeva – esmaspäeva ja neljapäeva, aga redigeerida oli palju. Pärast selle töö lõpuleviimist kavatsesin lõpetada ka Riigiarhiivi käsikirjade kogu registreerimise, mis oli muu pakilise töö tõttu seisma jäänud.

Minu asendaja küsimus lahenes õnnelikult, sest oma viimasel aastal ei saanud Dybdahl enam midagi erilist oma soosikute heaks ette võtta. Nii sai 3. osakonna juhataja Hans Christian Bjerg ajutiselt minu osakonna juhataja kohusetäitjaks.

Oma tervisliku olukorra tõttu pidin tõsiselt mõtlema oma teaduslike tööde lõpetamisele. Riigiarhiivi käsikirjade kogus on nii mõnedki teiste uurijate lõpetamata käsikirjad. Mul oli valminud matrikel taani-norra üliõpilaste välismaa õppereisidest ajavahemikul 1536–1660. Kirjutasin sellele pikema sissejuhatuse ja see ilmus trükist 1987. a. – Odense ülikooli kirjastusel.² Arvasin, et see jääb mu viimaseks tööks – tervis oli väga halb. Pidasin siiski veel vastu, kuigi hoopis madalalal elukvaliteedi tasemel. Kuna ma nangunii ei saanud jõudetunde pidada, sest pidin kogu aeg millegagi tegelema, et vähemalt sel kombel oma haiguse komplikatsioonidele mõtlemisest pääseda, siis jätkasin oma tööd ülalmainitud teema kallal. Mul oli kogutud materjali, niihästi ülikoolide matriklite väljavõtteid kui ka reisialbumite sissekandeid kuni 19. sajandi alguseni. Täiendasin neid teiste allikatega, näiteks reisipassidega, mille kohta lei-

² Dansk-norske studierejser fra reformationen til renevalden 1536–1660. Med en matrikel over studerende i udlandet. Odense, 1987, 448 lk.

dub andmeid Riigiarhiivi vanades protokollides, aga eriti reisirakendustega, mida tollest perioodist on säilinud rohkearvuliselt. Sain lõpuks kokku üle 80 reisirakenduse, nende hulgas terve rea anonüümseid, mille kirjutajad (väljaarvatud üks) mul oma teiste materjalide põhjal õnnestus identifitseerida. Need sisaldasid huvitavaid muljeid ja värvikaid üksikasju, mida sain ära kasutada sissejuhatuses. Mind aitas Riigiarhiivi arvutisüsteem, mille abil sain kõike välja kirjutada, kontrollida ja parandada. Töötasin selle uurimuse kallal ka nädalalõppudel ja pühade ajal. See valmis mul viimasel tööaastal ja kujunes kahekõiteliseks teoseks – esimene köide on sissejuhatav, teine köide aga reisijate matrikel, mis hõlmab ajavahemikku 1661–1813. Töö ilmus 1991. aastal.³

Mõlema väljaande trükkimist on toetanud Taani Humanitaarteaduste Uurimisfond. Minu pika teadustegevuse jooksul pole mul olnud raskesti oma tööde avaldamisel. Mu isiklikud trükised on alati leidnud toetamist ja sama kehtib ka mu uurimisreiside kohta. Samuti on mitmesugused fondid katnud mu kulud seoses mikrofilmide ja fotokoopiatega hankimisega. Ka olen oma uurimistöödeks saanud palgalist puhkust. Ma pole oma soovivaalduisi liiga tihti esitanud ja need on alati olnud põhjalikult motiveeritud.

Minu uurimisteema üliõpilaste välismaareisidest on mind reisidele saatnud ja üsna palju kõrvalteavet andnud. Selline kõige huvitavam kõrvalteave on 1991. aasta algul Kielis ilmunud täiendusköide Thomas Otto Achelise Schleswigi üliõpilaste matriklile. Olen seda matriklit tihti-peale kasutanud ja oma kogumisel üles märkinud ka andmeid sellest piirkonnast pärinevate üliõpilaste kohta. Tänu arvutitehnika kirjutasin ise põhikäsikirja, mis paljundati fototehnika abil. See ligi 185-leheküljeline väljaanne on suurim iseseisv lisalaast minu vastaval uurimispõllul – teised lisalaastud on ilmunud ajakirjaartiklitena.⁴

Mul on olnud eriti head suhted Odense ülikooliga, kus mu hea toetaja ja nõuandja oli mu ülikooliaegne sõber professor Tage Kaarsted. Kui germanist ja tõlk Henrik Havrehed 1986. a. esitas doktorikraadi saamiseks oma uurimuse saksa põgenikest Taanis 1945.–1949. a., soovitas Tage mind selle doktoritöö hindamiskomisjoni liikmeks.⁵ Olin ajaloolane ja ise põgenik, kuigi

mind nii ei koheldud kui sakslasi, aga tundsin siiski selle aja tausta. Olin algul oma halva kuulmise tõttu kahtleval seisukohal, kuna ma ei saanud ju ise oponentidega. Selle töö lubas Tage koos teise Odense ajaloolasega, Aage Trommeriga, enda peale võtta.

Taanis oli pärast Saksamaa kapitulatsiooni üle veerand miljoni saksa põgeniku – suurem osa Ida-Preisimaalt. Vastupidiselt meile, liitlaste põgenikele, koondati saksa põgenikud suletud laagritesse. Parima meelega oleks Taani nad kohe Saksamaale tagasi saatnud, aga sõjajärgsel Saksamaal valitses toidu- ja korteripuudus, mistõttu liitlased esialgu keeldusid neid sinna vastu võtmast. Alles paari aasta möödudes hakati neid tagasi saatma. 1949. a. olid kõik saksa põgenikud oma kodumaale saadetud. Saksa põgenike hulgas tekitas taanlaste hoiak, eriti just nende range isoleerimine, palju kibedust, aga taanlased rõhutasid oma humanitaarset panust – et nad ei saada põgenikke nälgivale ja puudustkannatavale Saksamaale, vaid ootavad ära olukorra stabiliseerumise. Olin selle küsimusega arhiivis kokku puutunud ja sain seetõttu Havrehedi juhendada, kusjuures tema käsikirjas oli lünki ja puudusi. Tä oli teinud tohutu palju tööd ja võtnud kontakti paljude saksa põgenikega, kes olid olnud Taanis. Nende muljete kaudu sai ta töö inimliku dokumendi väärtuse. Pärast käsikirja parandamist ja lihvimist, millega Havrehed kõigiti nõustus, tunnustasime ta töö doktorikraadi vääriks.

Kuigi ma ise ei saanud oponentidega, sain ikkagi teisi oponente laskemoonaga varustada. Nii juhtis ma Tage tähelepanu allikatele Taani välisministeeriumis, millest ilmneb, et venelased lubasid pärast sõda võtta saksa põgenikke oma tsooni, aga vastutasuks nõudsid Balti põgenike väljaandmist, millega Taani ei nõustunud. Seda sai Tage oponentimisel kasutada. Havrehed kaitses oma doktorikraadi 1987. a. Olin ka kohal, aga ei saanud ettekandeid jälgida – mu kuulmine oli juba väga halb. Mul oli hea meel, et olin saanud anda siingi oma panuse. Olin hiljemgi kirjavahetuses Havrehediga ja aitasin teda uuringute jätkamisel. Tä doktoritöö äratas suurt tähelepanu ja tõlgiti ka saksa keelde.⁶

(järgneb)

³ Dansk-norske studierejser 1661–1813, I–II. Odense, 1991, 365 + 319 lk.

⁴ Thomas Otto Achelis. Matrikel der schleswigschen Studenten 1517–1864. Nachträge und Berichtigungen. Von Vello Helk (Schleswig-Holsteinische Gesellschaft für Familienforschung und Wappenkunde e.V. Kiel. Sonderheft 4). Kiel, 1991.

⁵ Henrik Havrehed. De tyske flygtninge i Danmark 1945–1949. Odense, 1987, 368 lk.

⁶ Henrik Havrehed. Die deutschen Flüchtlinge in Dänemark 1945–1949. Heide, 1989, 379 lk.